

TARIXIY-IQTISODIY NUTQIY BIRLIKLARNING KELIB CHIQISHI

Qarshiyeva Shahnoza Shuxrat qizi

Qarshi davlat texnika universitetida assistent

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtisodiy nutqiy birliklarning kelib chiqishi, ularning etimologik va tarixiy rivojlanish jarayonlari tahlil qilinadi. Tarixiy iqtisodiy atamalar, iboralar va metaforik ifodalar orqali jamiyat iqtisodiy tafakkurining tildagi akslari ko'rsatiladi. Misollar asosida o'zbek tilidagi ayrim iqtisodiy birliklarning kelib chiqish manbalari, semantikyuki va bugungi kundagi amaliy ahamiyati yoritiladi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy nutqiy birlik, tarixiy til o'zgarishi, etimologiya, semantika, til va iqtisodiyot.

Аннотация: В данной статье рассматривается происхождение экономических речевых единиц, анализируются их этимологические и исторические процессы развития. Через исторические экономические термины, фразеологизмы и метафорические выражения показано отражение экономического мышления общества в языке. На основе примеров раскрываются источники происхождения, семантическая нагрузка и современное значение отдельных экономических единиц в узбекском языке.

Ключевые слова: экономическая речевая единица, исторические изменения языка, этимология, семантика, язык и экономика.

Abstract: This article explores the origin of economic speech units and analyzes their etymological and historical development. Through historical economic terms, expressions, and metaphorical language, the reflection of society's economic thinking in language is demonstrated. Using examples, the sources of origin, semantic meaning, and current relevance of certain economic units in the Uzbek language are revealed.

Keywords: economic speech unit, historical language change, etymology, semantics, language and economy.

Til — bu millat tafakkurining, ijtimoiy va madaniy rivojining oynasidir. Xususan, iqtisodiy sohadagi nutqiy birliklar tildagi ijtimoiy tajriba, tarixiy voqelik va iqtisodiy o'zgarishlarning to'g'ridan-to'g'ri aksidir. Har bir iqtisodiy birlik — bu nafaqat lug'aviy birlik, balki tarixiy-madaniy va ijtimoiy jarayonlarning mahsulidir. Ularning shakllanishi, semantik jihatdan boyishi va rivojlanishi ma'lum bir davr iqtisodiy modeli bilan chambarchas bog'liq bo'ladi.

Nutqiy birliklar tilshunoslikda muayyan kommunikativ vazifani bajaruvchi til vositalaridir. Ular so'z, ibora, atama, frazeologizm yoki butun matn ko'rinishida bo'lishi mumkin. Iqtisodiy nutqiy birliklar esa iqtisodiy munosabatlarni ifo dalash, moliyaviy jarayonlarni tushuntirish va iqtisodiy tushunchalarni anglatish uchun xizmat qiladi.

Masalan, “qarz”, “daromad”, “kapital aylanishi”, “soliq”, “investitsiya” kabi birliklar bevosita iqtisodiy munosabatlarning til tizimidagi ifodasidir. Ushbu birliklar o'z mazmuni, qo'llanish doirasi va madaniy konteksti bilan boshqa nutqiy birliklardan farqlanadi. Shu bois iqtisodiy nutqiy birliklarni o'rganish — tilning semantik tuzilmasini va jamiyat taraqqiyotini tahlil qilishning muhim yo'nalishlaridan biridir.

Iqtisodiy nutqiy birliklarning ko'pchiligi qadimiy davrlarda shakllangan bo'lib, ularning ildizi arab, fors, turk va rus tillariga borib taqaladi. Masalan: Sarraf – arab tilidan kirib kelgan, pul almashtiruvchi shaxs. Karvonsaroy – fors tilidan olingan, savdogarlar uchun maskan. Zakot – Qur'on asosidagi moliyaviy amal. Mol-mulk – arabcha “mal” so'zidan, huquqiy kontekstdagi atama. Bu birliklar qadimda savdo yo'llari, davlat moliyasi, diniy iqtisodiy munosabatlar bilan bog'liq bo'lgan.

Misollar bilan tahlil

Nutqiy birlik	Kelib chiqishi	Tarixiy kontekst	Hozirgi funksiyasi
Daromad	Arabcha	Feodal tuzum	Moliyaviy tushum
Qarzdor	Arabcha	Diniy moliyaviy amal	Kredit tizimida
Zakot	Arabcha	Islomiy amal,	Ijtimoiy xayriya

		Diniy-iqtisodiy amal	
Valyuta	Lotincha ruscha →	Tashqi savdo	Moliyaviy bozorlar
Karvonsaroy	Forscha	Savdogarlar uyi	Turizm-sanoat ob'ekti
Sarraf	Arabcha	Pul ayirboshlovchi	Bank-moliya sohasida
Bozor	Turkcha/Arabch a	Savdo markazi	Iqtisodiy faoliyat
Mol-mulk	Arabcha	Mulk munosabatlari	Huquqiy tushuncha
Korsin (karzin	Yunoncha → arabcha	Savdo savatchasi	Tijorat metaforasi

Frazeologik misollar:

“Qo‘lida pul tutqazmoq” – tranzaksiya.

“Bozorda narx ko‘tarildi” – inflyatsiya.

“Savdosini yuritmoq” – tadbirkorlik.

“Foyda ko‘rmoq” – daromad olish metaforasi.

Zamonaviy birliklar: Raqamli hamyon, kriptovalyuta, token, blokcheyn. Bu birliklar bugungi iqtisodiy til taraqqiyotini anglatadi. Tarixiy iqtisodiy nutqiy birliklar tilda o‘z aksini topgan iqtisodiy tafakkurning mahsulidir. Ular so‘zlashuv vositasi emas, balki jamiyat iqtisodiy o‘zgarishlari, qadriyatlari va tarixiy tajribasini mujassam etgan birliklardir. Ularni tahlil qilish orqali biz til va iqtisodiyot o‘zaro qanday aloqador ekanini anglaymiz. Shu bois, bu birliklarning o‘rganilishi nafaqat tilshunoslik, balki iqtisodiy tarix uchun ham dolzarb ahamiyatga ega.

Quyidagi misollar tarixiy iqtisodiy nutqiy birliklarning mazmuni va shakllanish jarayonini ko‘rsatadi:

1. Bozor — qadimdan jamiyatdagi asosiy iqtisodiy faoliyat markazi sifatida ishlatilgan. Bugungi kunda esa u keng iqtisodiy kategoriya sifatida “bozor iqtisodiyoti” kabi sohalarda ishlatiladi.

2. Soliq — dastlab diniy majburiyat sifatida qaralgan bo‘lsa, bugungi kundagi yuridik-iqtisodiy kategoriyaga aylangan.

3. Mulk — shaxsiy va davlat mulki o‘rtasidagi tafovut tarixiy taraqqiyot davomida shakllangan, bugun esa iqtisodiy huquqning asosiy tushunchasidir .

Tarixiy iqtisodiy nutqiy birliklarni o‘rganish nafaqat tilshunoslik, balki iqtisodiy tarix, madaniyatshunoslik va sotsiologiya sohalarida ham muhim ahamiyatga ega. Ular orqali biz xalqning iqtisodiy tafakkuri, dunyoqarashi va tarixiy rivojlanish bosqichlarini tushunishimiz mumkin . Shu bois bu mavzu bo‘yicha chuqur tahliliy yondashuv, interdisiplinar tadqiqotlar zarur bo‘lib, bunday birliklarning etimologiyasi ularning bugungi kundagi qo‘llanishini yanada boyitadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurahmonov, Q. (2007). Iqtisodiyot asoslari. Toshkent: O‘zbekiston.
2. Alisherov, M. (2020). Tilshunoslikka kirish. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Ahmedov, A. (2015). O‘zbek tilining frazeologik lug‘ati. Toshkent: Akademnashr.
4. Bekmirzayev, S. (2018). E’timologiya va til tarixining asoslari. Samarqand: Zarafshon.
5. G‘aniyeva, D. (2012). Til va jamiyat: lingvistik qarashlar. Toshkent: Fan.
6. Komilov, N. (2019). Madaniyatshunoslik va tilning o‘zaro ta’siri. Toshkent: Yangi asr avlodi.
7. Qurbonov, A. (2010). Iqtisodiy terminlar va ularning qo‘llanilishi. Buxoro: BuxDU nashriyoti.
8. Sultonov, I. (2016). Til va ijtimoiy ong. Toshkent: Ma’naviyat.
9. Toshmuhamedov, O. (2021). Tilshunoslikda semantika masalalari. Toshkent: Ilm ziyo.
10. Yusupov, Sh. (2005). O‘zbek tilining izohli lug‘ati. Toshkent: UzME.